

Dr. Varga Norbert - Dr. Pétervári Máté

A magyar közigazgatás története

A fejlesztés az Igazságügyi Minisztérium a jogászképzés színvonalának emelését célzó szakmai programja keretében biztosított támogatással valósult meg (2022)

Jelen tananyag az EFOP-3.4.3-16-2016-00014 számú projekt keretében kifejlesztett Varga Norbert: A magyar közigazgatás története (2020.; <https://eta.bibl.u-szeged.hu/5037/>) és Pétervári Máté: A közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezet változásai a polgári kortól napjainkig (2020.; <https://eta.bibl.u-szeged.hu/4255/>) című tananyagok, illetve annak egyes részeinek felhasználásával készült.

A KURZUS ALAPADATAI

A tárgy jellege	kollokviummal záródó előadás
Tárgyfelelős tanszék	SZTE Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszék
Oktatók	Dr. Varga Norbert egyetemi docens Dr. Pétervári Máté adjunktus
Elérhetőség	6721 Szeged, Bocskai u. 10-12. 2. emelet 43. és 66. szoba Tel/Fax: (62) 544-409; (62) 544-385 E-mail: vargan@juris.u-szeged.hu E-mail: petervari.mate@juris.u-szeged.hu
Tantárgyi kreditpontok	4

A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁHOZ JAVASOLT MÓDSZERTAN

1. Olvassa el a tantárgy alapadatait.
2. Ismerje meg a tantárgy követelményrendszerét.
3. Figyelmesen olvassa el az olvasóleckét.

Az olvasólecke feldolgozásához szükséges idő: kb. 35-40 perc

4. A tananyag elsajátításához segítséget nyújt az ajánlott irodalom.
5. Válaszoljon az önellenőrző kérdésekre.
6. Amennyiben további segítségre van szüksége a tananyag megértéséhez, akkor jelezze a tantárgy oktatójának.

Városok és kiváltságos kerületek

1848 előtt a rendi közigazgatás középszintje három típusú szervezeti egységből épült fel, amelyek a következők voltak:

1. Vármegyék
2. Szabad királyi városok
3. Kiváltságos kerületek

A szabad királyi városok a vármegyékhez hasonlóan középszintű közigazgatási egységek, amely azonban nem a nemesség, hanem a **polgárság önkormányzati szervei** voltak. A polgárság országrendiséget csak a 15. századra szerzett. Kiváltságaik java része kollektív privilégium, személyes rendi jogaik, némi kivétellel, pedig csak a városon belül érvényesültek. Követeiket elküldhették a diétára, ahol jobbra csak képviseltették magukat, mivel számottevő szavazati joguk a nemességgel, a klérussal és a bárókkal szemben nem volt. A Habsburgok törekedtek arra, hogy a városok számának növelésével befolyást gyakoroljanak az országgyűlésre. Szabad királyi városi rangra az országgyűlés emelhetett egy települést.

A magyar városfejlődés kezdetei:

Az első magyarországi városprivilégium Székesfehérvár latinjainak szabadságlevele volt. Keletkezése ismeretlen, de *IV. Béla* 1237-ben megerősítette. A szabad királyi városi rangra emelő privilégiumok a 13. századra szaporodtak meg (pl. Pest 1231; Nagyszombat 1237; Zágráb 1241), majd a tatárjárás után újra emelkedett a szám (pl. Nyitra 1248; Győr 1271; Sopron 1277). A magyar városok jogi státusának

8. kép: Esztergom címereslevele, amely biztosította számukra a szabad királyi városi jogokat (H. Németh István: Szabad királyi városok. A polgári önkormányzat kezdetei Magyarországon. Rubicon XXIX. évf. 3-4. sz. (2018) 103. p.)

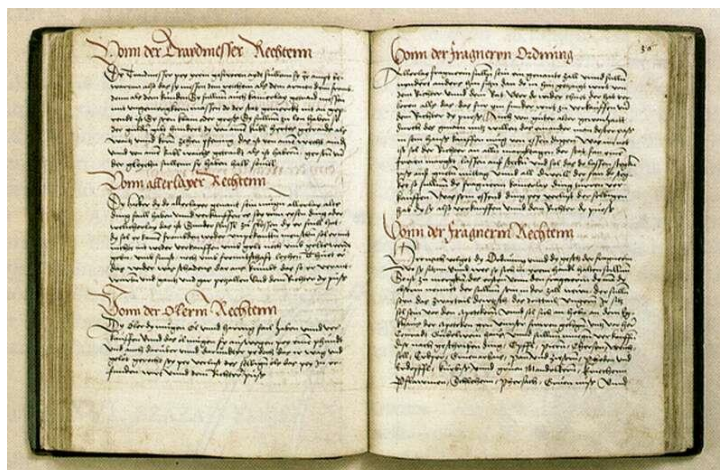
kifejlődése némileg különbözött a nyugat-európaiktól, mivel nálunk az uralkodók a privilégiumokkal igyekeztek az ígéretes településeket a városi fejlődés irányába elmozdítani. Több privilegizált település lesüllyedt, míg egyes gazdaságilag megerősödött helység nem kapott elismerést. Esztergomnak és Székesfehérvárnak különleges helyzete volt Magyarországon.

I. Lipót király szabad királyi városi rangot, valamint címerviselési jogot adományoz Debrecen számára (Debrecen, 1693. április 11.)

Az uralkodóktól kapott városprivilégiumok kezdetben saját joguk megerősítésében testesült meg, kezdetben az anyaváros jogát kapták meg (pl. budai, zágrábi, nagyszebeni, selmeci). Az első kiváltságleveleket jogkönyvbe foglalták, később csak erre való utalással készültek a városalapító királyi oklevelek. Így egész városi jogcsaládok jöttek létre.

Szabad királyi városok:

A szabad királyi városi szabadság lényege a városnak mint közösségnek teljes köz- és magánjogi autonómiája. A városhoz tartozó valamennyi területnek kizárólag a város közössége volt a tulajdonosa. A városi földek, szántók, legelők, szőlők a városgazdaság legfőbb alapjai. A

város tehát a hozzátartozó területeken lényegében *földesúri jogokat* gyakorolt.

A *városigazgatás* területén a teljes belső városi élet rendezését és szabályozását jelentette. Kialakíthatta a városi szervezetet, megszabhatta a polgárok kötelező magatartási normáit. *Igazságszolgáltatási szabadsága* is volt: bíró- és esküdtválasztás, bíróság alakítása és működtetése, pallosjog gyakorlása. Megválaszthatta plébánosát is, a *magisztrátus* gyakorolta a király által átruházott *kegyúri jogokat*.

A városi autonómia megalapozásának legfontosabb eleme volt a gazdasági önállóság. Ez adta az egész városi privilegizáltság okát és értelmét. Gazdasági autonómiájukat mentességek és jogosítványok körvonalazták. *Vámmentességet* kaptak, mely mind az országon belüli, mind a határvámokra vonatkozhatott. Mentességet kaptak a *beszállás* alól, illetve az egyéb adók alól, a királynak *egy összegben* megállapított és *fizetendő terragium és taxa* fejében. A városi gazdasági fejlődés központja a piac volt, így minden település rendelkezett vásártartási joggal. A hetipiac mellett gyakorlattá vált a kéthetes országos vásár tartásának lehetősége. Az árumegállító jog és az *útkényszer* a sajátos magyar viszonyok miatt kevésbé érvényesülhetett (Buda és Esztergom élt vele).

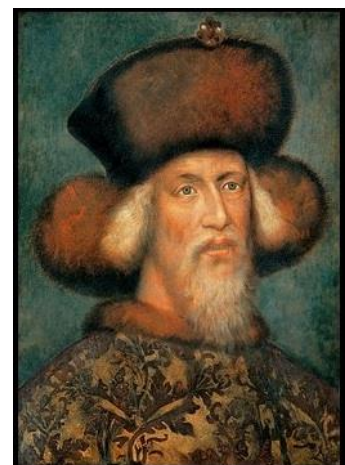
A városoknak *adót* kellett fizetni, a *katonaállítási kötelezettség is terhelte*. A város kollektív terhe volt az évi egy összegű *terrarium*, a cenzus, a királynak címzett *ajándékok* küldése, saját egyházának teljesített papi *tized*. Fegyvert, lőszert szállítottak a király hadseregének, megfizették a rendkívüli hadiadót.

A városok jogait Luxemburgi Zsigmond az 1405. évi decretumában foglalta össze.

A városok szervezete:

A városi szervezet élén leggyakrabban a választott **bíró** állt, ritkábban a **polgármester**, valamint a város vezetésében az *esküdtek* vagy *tanácsosok* vettek még részt. A bíró és az esküdtek alkották a **városi tanácsot**, más néven magisztrátust. Ez a testület igazgatta a várost, ítélezett magánjogi és büntetőügyekben, szervezte a város gazdaságát. A közigazgatásban működött közre a *városkapitány*, valamint a *városi jegyző*.

A **városi közgyűlésben** minden városi polgárjoggal rendelkező polgár vehetett részt. E szerv azonban sokkal szűkebb jogosultságokkal rendelkezett, mint a vármegyei közgyűlés.

Szerepük elsősorban a városi tisztviselők és a külső tanács megválasztására korlátozódott. Az önkormányzati jogokat ugyanis főként a magisztrátus gyakorolta.

Szabad királyi városi rang országgyűlési elismerésének éve	Magyar név	Latin név	Német név	Mai név	Ország
	Pozsony	Posonium	Pressburg	Bratislava	Szlovákia
	Sopron	Sempronium	Odenburg	Sopron	Magyarország
	Nagysonbat	Iyrnavia	Tymau	Trnava	Szlovákia
	Kassa	Cassovia	Kaschau	Košice	Szlovákia
	Bártfa	Bartpha	Bartfeld	Bardejov	Szlovákia
	Eperjes	Eperies	Preschau	Prešov	Szlovákia
	Lőcse	Leutsovia	Leutschau	Levoča	Szlovákia
	Kisszeben	Cibinium	Zeben	Sabinov	Szlovákia
	Szolca	Sakolcium	Skaliz	Skalica	Szlovákia
1608 előtt	Trencsén	Trentsinium	Trentschin	Trenčín	Szlovákia
	Zágráb	Zagrabia	Wagreb	Zagreb	Horvátország
	Várad	Varasdinum	Warasdin	Varaždin	Horvátország
	Körös	Crisium	Kreuz	Križevci	Horvátország
	Kapronca	Caprontza	Kopreinitz	Koprivnica	Horvátország
	Selmecbánya	Schemnitz	Schemnitz	Banská Štiavnica	Szlovákia
	Besztercebánya	Neosolium	Neusohl	Banská Bystrica	Szlovákia
	Libetbánya		Libethen	Lučietová	Szlovákia
	Bakabánya		Pukantz	Pukanec	Szlovákia
	Bélabánya		Dullen	Banská Belá	Szlovákia
	Körmöcbánya	Cremnicium	Kremnitz	Kremnica	Szlovákia
	Ujbánya	Regiomontanium	Königsberg	Nová Baňa	Szlovákia
1609	Modor	Modorinum	Modern	Modra	Szlovákia
1638	Szentgyörgy	Sanct Georgius	Sankt Georgen	Svätý Jur	Szlovákia
1638	Bazin	Bazinium	Bäising, Posing	Pezinok	Szlovákia
1649	Kőszeg	Gisium	Guns	Kőszeg	Magyarország
1649	Kismarton	Kismartonium	Eisenstadt	Eisenstadt	Ausztria
1655	Késmárk	Kesmarkium	Käsmark, Käsemarkt	Kežmarok	Szlovákia
1655	Brezinbánya		Bries, Briesen	Brezno	Szlovákia
1681	Ruszt	Rusthum	Rust	Rust	Ausztria
1715	Debrecen	Debretinum	Debrezin	Debrecen	Magyarország
1715	Buda		Ofen	Budapest	Magyarország
1715	Pest	Pestinum	Pest	Budapest	Magyarország
1715	Székesfehérvár	Albaregalis	Stuhlweissenburg	Székesfehérvár	Magyarország
1715	Esztergom	Strigonium	Gran	Esztergom	Magyarország
1715	Szatmárnémeti		Sathmar	Satu Mare	Románia
1715	Szeged	Segedinum	Segedin	Szeged	Magyarország
1715	Zengg	Segnia	Zeng	Senj	Horvátország
1751	Győr	Inaurinum	Raab	Győr	Magyarország
1751	Komárom	Comaromium	Komorn	Komárno	Szlovákia
1751	Ujvidék	Neoplanta	Neusatz	Novisad	Szerbia
1751	Zombor	Zomborinum	Sombor	Sombor	Szerbia
1790/91	Temesvár	Temesvarinum	Temeschwar	Timișoara	Románia
1790/91	Szabadka	Maria Theresianopolis	Maria Theresianopol	Subotica	Szerbia
1790/91	Pozsega	Posega	Poschega	Požega	Horvátország
1790/91	Károlyváros	Carlostadium	Karlstadt	Karlovac	Horvátország
—	Pécs	Quinqueecclesiae	Pünfkirchen	Pécs	Magyarország
—	Arad	Aradinum	Arad	Arad	Románia

A szabad királyi városi ranggal rendelkező városok felsorolása. Pécs és Arad városának szabad királyi városi rangra emelését a magyar országgyűlés elutasította (H. Németh István: Szabad királyi városok. A polgári önkormányzat kezdetei Magyarországon. Rubicon XXIX. évf. 3-4. sz. (2018) 108. p.)

A magyar lakta városokat nevezték **személynöki városoknak**, fellebbviteli fórumuk a személynöki szék, az idegen ajkú városokat nevezték **tárnoki városoknak**, amelyek fellebbviteli fóruma a tárnoki szék volt. A szabad királyi városok speciális csoportját jelentette az ún. **bányavárosok** kategóriája. A királyi kincstár bevételeinek növelése végett különösen fontos volt szerepük (pl. Besztercebánya, Selmecbánya). A *selmeci jogkönyvet* használták. Az alsó-magyarországi *bányavárosok* Zsigmond 1405-ös rendelkezése értelmében külön igazságszolgáltatási egységet alkottak. A felső-magyarországi bányavárosok 1487-ben nyertek önálló szervezetet. A Habsburgok átalakították a bányabírószágok szervezetét. A városok

a központi bányahatóságok alá kerültek. Elsőfokú bányabírószágként a bánya- és erdőhivatalok működtek. A bányavárosok felsőbírótsága a király személyes fóruma volt. A Habsburgok idején a középfokú bíróságuk volt a négy középfokú főbányahatóság (selmecbányai főkamagrófság, a szomolnoki és nagybányai bánya-főfelügyelőség és az oravicai bányagazgatóság). Felettük működött a bécsi legfőbb bányahatóság.

A városi polgári státusz és annak megszerzése:

A városi polgár jogai a nemesi jogok mintájára alakultak azzal az eltéréssel, hogy a polgár jogai a város területére korlátozódtak. **Személyes szabadsággal** bírtak, joguk volt a saját bírójukhoz fordulni, vérdíjuk azonos volt a nemesekével, bár esküértékük a városhatárokon

túl a jobbágyéval voltak azonosak. Mentés volt a jobbágyi szolgáltatások, közmunkák és beszállásolás alól. Igényt tarthatott vám- és révmentességre, az iparűzés, a kereskedelem jogára, az ingatlanszerzési képességre, a tulajdonhoz való jogra és az öröklési szabadságra.

A **politikai** életben való **részvétele** választójoga és hivatalviselési képessége alapján alakult.

A városi kötelezettségeket teljesíteni kellett a polgároknak.

A városi privilégiumok, a szabadság hasznélvezői a városi polgárok voltak, akik nem voltak azonosak a városi lakossággal. A koldusok és csavargók kitiltására, a jobbágyok polgárrá válásának korlátozására szabályok születtek. **Polgárjogot** csak meghatározott feltételek mellett lehetett elnyerni. A városok statutumban határozták, hogy milyen feltételek mellett lehetett valakiből városi polgár.

Mezővárosok (oppidum):

A földesúri birtokon található nagyobb települések, amelyek a földesúr fennhatósága alatt álltak, de a földesúrtól bizonyos privilégiumokat kaptak, ami könnyebbé tette a helyzetüket a falvakban élő jobbágyokéhoz képest. Ezek:

- vásártartási jog,
- egy összegben fizethetik az adót a földesúrnak,
- bírót és esküdteket választhattak, de a mezővárosi bíróságoknak általában igen szűkre szabott volt a hatáskörük.

Típusai:

- egyházi
- világi
- kincstári (királyi). Ezek helyzete volt általában a legkedvezőbb volt.

Privilégiumaikat a királytól kapták, csak a király fennhatósága alá tartoztak, de a szabad királyi városok rangját nem érték el.

Falvak, községek:

Rögzített határokkal rendelkező legkisebb közigazgatási szervezeti egység. Önkormányzattal nem rendelkeztek, földesúri joghatóság alatt állak.

A falu élén a *falunagy*, később a *falubíró* állt, aki a földesúri hatalom képviselője volt.

Feladatai:

- kisebb jelentőségű ügyekben ítélezett, ebben segítségére voltak a falu vénei (*falufüstje*),
- részt vett az adóbehajtásban,
- igazgatási teendőket látott el és
- kihirdette a jogszabályokat.

A 15-16. században megjelentek az esküdtek és a jegyző is.

Mária Terézia 1767-es úrbéri pátense rendezte a községek helyzetét. Eszerint a község tisztviselői a bíró, az esküdtek és a jegyző lett. A bírót a földesúr három jelöltje közül választotta a község lakossága, az esküdteket és a jegyzőt is választották, de itt a földesúrnak jelölési joga volt. A bíró a községet érintő fontosabb ügyekben falugyűlést hívhatott össze.

Az 1836:20. tc. a községeknek három típusát különböztette meg:

- jobbágysközség – lakói az úriszék hatóságának voltak alávetve;
- rendezett tanácsú község – főleg a mezővárosok;
- nemes községek – széles önkormányzattal rendelkezett, tisztviselőit maga választotta.

3. Szepesi szász városok: Közösségük már a Mohács előtti Magyarországon is külön kormányzati egységet alkotott. A 24 szász városból Zsigmond 1412-ben 13-at elzálogosított Lengyelországnak. A megmaradt városok elvesztették önállóságukat, vármegyei ellenőrzés alá kerültek. 1772-ben a városok visszakerültek és kiegészültek 3 új településsel (Gnézda, Lubló és Podolin kamarai városokkal), ezek a városok alkották az ismét megszervezett szepesi városok kerületét. Élükön a maguk választotta gróf állt, gazdasági ügyekben azonban kamarai adminisztráció alatt állottak. Országgyűlési képviselőjük nem volt.

4. Tengermellék: Másnéven a magyar tengerpart, két kerületből állt: *fiumei és buccarii* kerületből. **Fiume** 1776-ban került a magyar koronához, **1779-től** önálló testként tartozott a magyar királysághoz. Önkormányzatától a fellebbvitel közigazgatási ügyekben a magyar helytartótanács, törvénykezési ügyekben pedig a Kúria volt. Területe folyamatosan változott és hol Horvátországhoz, hol a Határőrvidékhez csatolták. **1807-től** a magyar országgyűlésbe és a horvát tartománygyűlésbe is küldött követeket.

5. Szepesi tizlándzsás szék: Története a 13. századra vezethető vissza. Kormányzati önállóságot kapott annak fejében, hogy a *király mellé tíz lándzsást* köteles állítani. A vármegyei hatóság alóli mentességük miatt nevezték őket kisvármegyéknek is. Nem küldhetett követet a diétára. **1802-ben** a lakóit illető nemesi kiváltságokat megerősítve, a szék önállóságát az országgyűlés megszüntette, és betagoalta Szepes vármegyébe.

ÖNELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

1. Mit tartalmazott egy városi privilégiumlevél?
2. Milyen tisztviselői voltak egy szabad királyi városnak?
3. Mi a különbség a személynöki és a tárnoki városok között?
4. Milyen sajátos jellemzői voltak a bányavárosoknak?
5. Milyen jellemzői voltak a mezővárosnak?
6. Melyek voltak a kiváltságos kerületek a rendi Magyarországon?
7. Milyen kiváltságokat kaptak a kunok?
8. Ki állt a hajdúkerület élén?
9. Melyik terület volt a magyar korona „önálló teste”?
10. Milyen hasonlóságok és különbségek voltak a szabad királyi városok és a vármegyék hatáskörei és szervezeti felépítése között?

FELHASZNÁLT IRODALOM

MEZEY Barna: Magyar alkotmánytörténet. Budapest, Osiris, 2003. (ötödik kiadás) 154-155. pp.; 161-176. pp.

<https://www.szaktars.hu/osiris/view/mezey-barna-szerk-magyar-alkotmanytoritenet-osiris-tankonyvek-2003/?pg=0&layout=s>

PÉTERVÁRI Máté: A közigazgatási szervezet előzményei. A rendi kori közigazgatási szervezet bemutatása. In: A közigazgatási és igazságszolgáltatási szervezet változásai a polgári kortól napjainkig (online oktatási csomag), 2020.

<https://eta.bibl.u-szeged.hu/4255/>

VARGA Norbert: A középszintű közigazgatás: városok a rendi Magyarországon. In: A magyar közigazgatás története (online oktatási csomag), 2020.

<https://eta.bibl.u-szeged.hu/5037/>

VARGA Norbert: Kiváltságos kerületek. In: A magyar közigazgatás története (online oktatási csomag), 2020.

<https://eta.bibl.u-szeged.hu/5037/>

AJÁNLOTT IRODALOM

BLAZOVICH László: *A budai jogkönyv és a magyarországi jogkönyvek*. In: Á. Varga László (szerk.): *Urbs. A magyar várostörténeti évkönyv. I.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2006. 73-83. pp.

ANTAL Tamás: A szabad királyi városokról szóló javaslatok az utolsó rendi országgyűlésen és az 1848: XXIII. tc. keletkezése. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica* LXXV. évf. 1. sz. 2013. 21-40. pp.

H. NÉMETH István: *A szabad királyi városi rang a kora újkorban*. In: Á. Varga László (szerk.): *Urbs. A magyar várostörténeti évkönyv. I.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2006. 109-122. pp.